

Юлія Сергіївна ГРИНЧУК

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту,
Білоцерківський національний аграрний університет
E-mail: grynchuk1979@icloud.com

ФОРМУВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ ВІДТВОРЕННЯ ВИРОБНИЧО-РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Гринчук, Ю. С. Формування організаційно-економічного механізму відтворення виробничо-ресурсного потенціалу аграрних підприємств [Текст] / Юлія Сергіївна Гринчук // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол. : В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету “Економічна думка”, 2015. – Том 21. – № 2. – С. 245-250. – ISSN 1993-0259.

Анотація

Вступ. У статті обґрунтовано актуальність та виявлено чинники, які ускладнюють формування організаційно-економічного механізму відтворення виробничо-ресурсного потенціалу аграрних підприємств. Визначено методологічні підходи до його розбудови на основі теорії використання ресурсів як основних факторів виробництва, циклічності ресурсокористування та виробництва. Розроблено його складники та чинники реалізації. Виявлено особливості та проблеми використання з огляду на види ресурсів на рівні великих, середніх та малих сільськогосподарських підприємств.

Мета полягає в обґрунтуванні формування організаційно-економічного механізму відтворення виробничо-ресурсного потенціалу аграрних підприємств на основі теорії використання ресурсів як факторів виробництва, його циклічності, еколого-економічної ефективності, стійкого розвитку та конкурентоспроможності, державної підтримки.

Метод (методологія). У процесі дослідження було використано вітчизняні нормативно-законодавчі акти та міжнародних організацій, які регламентують організацію, порядок та рівень ресурсокористування, стосуються економічного та сталого екологічного зростання, сучасні загальнонаукові та спеціальні методи пізнання.

Результати. Обґрунтовано перспективи застосування з метою розширеного відтворення виробничо-ресурсного потенціалу агроформувань, з урахуванням непрямої державної підтримки та макроекономічного регулювання.

Ключові слова: виробничо-ресурсний потенціал; сільськогосподарські підприємства; організаційно-економічний потенціал; фактори виробництва; відтворення; земельні ресурси; капітал; інновації; державна підтримка; управління.

Yulia Serhiivna HRYNCHUK

PhD in Economics,
Associate Professor,
Department of Management,
Bila Tserkva National Agrarian University
E-mail: grynchuk1979@icloud.com

FORMATION OF THE ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC MECHANISM OF REPRODUCTION OF PRODUCTION AND RESOURCE POTENTIAL OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

Abstract

Introduction. The urgency and the factors that complicate the formation of organizational and economic mechanism of reproduction of production and resource potential of agricultural enterprises are considered in the article. The methodological approaches to its development on the basis of the theory of the use of resources as factors of production, cyclicity of the use of resources and production are defined. Its components and the factors of implementation are developed. Peculiarities and problems of its usage in terms of types of resources, at the level of large, medium and small agricultural enterprises are determined.

Purpose of the article is to justify the formation of organizational and economic mechanism of reproduction of production and

resource potential of agrarian enterprises on the basis of the theory of the use of resources as factors of production, its cyclicity, ecological and economic efficiency, sustainable development and competitiveness, state support.

Method (methodology). *In the study we have used the normative and legal acts of the international organizations and the Ukrainian state. They regulate the organization, manner and level of use of resources. They also relate to the economic growth and sustainable environmental growth. The modern general scientific and special methods of cognition are used in the article.*

Results. *The prospects of its application with the purpose of expanded reproduction of production and resource potential of agricultural enterprises, taking into account the indirect state support and state regulation, are grounded in the article.*

Keywords: *production and resource potential; agricultural enterprises; organizational and economic potential; factors of production; reproduction; land resources; capital; innovation; government support; management.*

JEL classification: Q 12

Вступ

Формування соціальноорієнтованої аграрної політики в Україні, здійснення ефективних реформ щодо організації сільських територій та покращення життєвого рівня сільського населення можливо лише за умови ефективного відтворення виробничо-ресурсного потенціалу в аграрній сфері економіки. Проте відсутність дієвих заходів щодо поліпшення організаційно-економічного механізму відтворення, у т. ч. у складі комплексних національних, регіональних та місцевих програм розвитку сільських територій, істотно гальмує цей процес. Як наслідок, погіршується рентабельність сільськогосподарських підприємств, добробут їх працівників та ефективність функціонування аграрної галузі загалом. Тому актуальним питанням на сучасному етапі розвитку суб'єктів господарювання аграрної сфери економіки є формування єдиних методологічних підходів щодо удосконалення механізму ефективного відтворення виробничо-ресурсного потенціалу сільськогосподарського виробництва.

У результаті аналізу нами встановлено, що методологічні підходи дослідження теоретичних і практичних аспектів формування та відтворення виробничо-ресурсного потенціалу аграрної сфери економіки містять такі основні структурні блоки, які складають зміст послідовних його етапів: ідентифікація, узагальнення та уточнення понятійного апарату і напрямів еволюції теорії відтворення факторів виробництва; визначення та оцінку основних складових організаційно-економічного механізму суспільного відтворення аграрних ресурсів; обґрунтування використання складників органічно-економічного механізму управління ресурсокористуванням відповідно до його стану, проблем і тенденцій розвитку; апробація та можливі зміни напрямів і заходів відтворення ресурсів, упровадження результатів у практику господарювання. Запропонований комплексний методологічний підхід щодо визначення механізму ефективного відтворення виробничо-ресурсного потенціалу аграрних підприємств сприятиме виявленню найбільш вагомих його складових і розробці дієвих заходів їх поліпшення. Це дозволить підвищити ефективність сільськогосподарського виробництва, вирішити екологічні та соціальні проблеми сільських територій.

Мета статті

Метою статті є обґрунтування формування організаційно-економічного механізму відтворення виробничо-ресурсного потенціалу аграрних підприємств на основі теорії використання ресурсів як факторів виробництва, його циклічності, еколого-економічної ефективності, стійкого розвитку та конкурентоспроможності, державної підтримки.

Виклад основного матеріалу дослідження

В економічній теорії, економіці аграрних підприємств відомі різні підходи щодо трактування економічної категорії «відтворення факторів виробництва» в ринкових умовах господарювання. Більшість з них подібні і відрізняються між собою тільки частково, на рівні окремих складових. Так науковці, які вивчали і вивчають вищезазначену проблему, визначають відтворення факторів виробництва як сукупність заходів щодо поновлення особистих (трудові ресурси) і речових (земельні, матеріальні, нематеріальні ресурси тощо) елементів процесу виробництва з метою їх ефективного використання [2, с. 238]. Зазначене розуміння сутності процесу відтворення факторів виробництва обумовлює напрями еволюції відповідної теорії. Загалом вона передбачає розвиток двох з них, а саме:

- теорії відтворення (поліпшення) первинної, або основної, складової ресурсного потенціалу (праця та земля);
- теорії відтворення (поліпшення) вторинної складової (капітал, що відображає результат впливу праці на природні ресурси та підприємництво).

Крім цього, доцільно зазначити, що теорії відтворення первинної (трудова і земельні ресурси) та вторинної (ресурси у формі капіталу та підприємницької діяльності) складових виробничих факторів ґрунтуються на забезпеченні та врахуванні умов розвитку науково-технічного прогресу, своєчасному

наданні та використанні інформації про діяльність аграрних підприємств і забезпеченні їх стійкого екологічного та соціально-економічного стану, прийнятті обґрунтованих управлінських рішень тактичного і стратегічного характеру.

Так найбільш вагомими щодо відтворення факторів виробництва були розробки представників марксистської та маржиналістської економічних теорій (Ф. Енгельс, К. Маркс, А. Маршалл, У. Петі, Д. Рікардо, А. Сміт тощо). Вчені трактували передусім виробничі фактори як важливі елементи, або об'єкти, які можуть вирішально вплинути на ефективність функціонування та доходи будь-якого господарюючого суб'єкта. Також такий підхід передбачає оцінку впливу відносин власності на ефективність відтворення факторів виробництва. Тобто всі вищевказані підходи науковців спрямовані на одночасне відтворення всіх ключових виробничих чинників завдяки диференційованим заходам. Тільки в такому випадку забезпечується найбільший синергетичний вплив на відтворення виробничих ресурсів як основних факторів аграрного виробництва.

Визначено, що організаційно-економічний механізм суспільного відтворення аграрних ресурсів – це система пов'язаних між собою форм, важелів і методів соціально-економічного впливу на сільськогосподарських товаровиробників з метою активізації виробничої, фінансово-інвестиційної діяльності та насичення аграрних ринків конкурентоспроможною продукцією [1, с. 69]. Враховуючи вищезазначену дефініцію, ми обґрунтували основні складові організаційно-економічного механізму суспільного відтворення виробничих аграрних ресурсів.

Мова йде про організаційну (організація виробництва та бізнес-процесів, відносини власності, система управління на всіх напрямках господарської діяльності, реструктуризація та ін.) та економічну (ціноутворення, оподаткування, планування й прогнозування фінансово-господарської діяльності, економічне стимулювання підприємств, форми їх інвестування та кредитування, мотивація до раціонального ресурсокористування тощо) складові. Вони взаємопов'язані між собою, особливо на кінцевому етапі застосування через аналіз та контроль за використанням ресурсів на всіх рівнях господарювання, надання необхідної інформації власникам або керівникам щодо основних показників та індикаторів діяльності сільськогосподарських підприємств з метою оптимізації ресурсного відтворення.

Важливе значення має визначення чинників, які впливають на відтворення виробничих ресурсів як факторів сільськогосподарського виробництва. Вони мають як загальноекономічний характер, так і проявляються на рівні суб'єктів аграрного господарювання, є суб'єктивними або об'єктивними. Насамперед, це:

- суспільно-політичні (геополітична ситуація, соціально-економічний стан у країні, рівень соціально-економічної стабільності, соціологічні настрої у суспільстві);
- соціально-економічні (досконалість інститутів й інституцій, стан та рівень розвитку аграрної сфери економіки та ринку праці, рентабельність та дохідність сільськогосподарських підприємств; рівень матеріального та соціально-психологічного стимулювання працівників тощо);
- особливості та пріоритети державної аграрної політики;
- ефективність та якість використання сільськогосподарських земель та інших ресурсів, його проблеми і тенденції;
- природно-кліматичні умови територій розміщення аграрних підприємств (родючість ґрунтів, температурні показники, водна та вітрова ерозія, стихійні лиха та ін.);
- сезонність виробництва (весняно-осінні польові роботи тощо), рівень продуктивності праці та ефективність інших ресурсів;
- енерго- та ресурсоемність сільськогосподарського виробництва, рівень ресурсозбереження;
- упровадження інноваційних технологій, органічного землеробства, меліорацій.

Отже, всі вищевказані чинники мають вирішальний вплив на відтворення виробничо-ресурсного потенціалу аграрної сфери економіки. Також відтворення трудових ресурсів повинно базуватися на оптимізації демографічної ситуації, мотивації аграрної праці, забезпеченні доходів та рівня життя сільськогосподарських працівників та жителів на основі принципів соціальної справедливості. З іншого боку, формування ефективного та конкурентоспроможного аграрного виробництва, що забезпечує потреби населення в продуктах харчування, високих доходах, задовольняє попит підприємств переробних галузей, а також потреби експорту в сільськогосподарській продукції та стабільність аграрних ринків, є сьогодні стратегічною метою аграрної політики держави і спрямоване на оптимальне використання та відтворення виробничо-ресурсного потенціалу.

В умовах погіршення якості, порушення, деградації природних систем життєзабезпечення, незавершеності ринкових реформ, нестабільності політичної і соціально-економічної ситуації у країні проблема відтворення аграрного виробничо-ресурсного потенціалу набуває особливої актуальності, але й одночасно відходить на другорядний план через макроекономічні кризові явища та процеси. Складність її вирішення зумовлена також недосконалістю національного законодавства, що регулює еколого-економічні фактори виробництва не досить комплексним підходом до здійснення ринкових реформ і непослідовністю аграрної політики. Тому на сучасному етапі розвитку аграрних формувань тим

більше необхідно удосконалювати методологічні підходи до визначення організаційно-економічного механізму відтворення аграрного виробничо-ресурсного потенціалу.

Провідними складовими аграрного потенціалу сільськогосподарських підприємств в Україні є земля, матеріально-технічні засоби, трудові, фінансові і різноманітні нематеріальні ресурси. Земельний фонд країни становить 60,4 млн га, або майже 6 % території Європи. Земля характеризується надзвичайно високим рівнем освоєння та виснаження. Недостатньо економічно та екологічно обґрунтованим є розподіл земель за цільовим призначенням. У структурі земельного фонду значні площі займають ґрунти з незадовільними властивостями (змиті, піддані вітрової ерозії, засолені, солонцюваті, перезволожені тощо), – це деградовані і малородючі ґрунти [3, с. 17].

Площа таких ґрунтів на орних землях перевищує 6,6 млн га, або 20 % площі ріллі, а прямі щорічні втрати (тобто різниця між вартістю валового продукту і витратами на його отримання) досягають, у середньому, 66,5 грн /га, або загалом по Україні близько 400 млн грн [4, с. 110]. Ураховуючи це, землю необхідно визнати капіталом і внести її вартість в економічний обіг. Це сприятиме підвищенню прибутковості сільськогосподарських підприємств і здійсненню розширеного відтворення виробничих ресурсів

Матеріально-технічні ресурси сільськогосподарських підприємств поділяються на основні та оборотні засоби. Основні засоби, крім вартості землі, містять ще і вартість машин та обладнання, транспортних засобів, будівель і споруд, робочої і продуктивної худоби, багаторічних насаджень та ін. Від їх складу значною мірою залежить можливість своєчасного якісного виконання технологічних операцій виробничого процесу. Саме матеріально-технічна база і особливо її активна частина (машини та обладнання) визначають масштаби та напрями розвитку аграрного виробництва, його дохідність, фінансово-економічну стійкість, конкурентоспроможність та ефективність.

Тривалий нееквівалентний обмін сільськогосподарської та промислової продукції призвів до значного зростання ступеня спрацювання основних засобів, зниження темпів упровадження інноваційних технологій, інших досягнень науково-технічного прогресу в агроформуваннях. У багатьох, особливо малих та середніх, сільськогосподарських підприємствах зношення будівель і споруд становить понад 60 %, машин та обладнання – близько 70 %. Формально ж вартість основних засобів зростає через їх індексацію без додаткового введення нових ресурсів. Більше половини парку тракторів, збиральних комбайнів та вантажних автомобілів відпрацювали свій амортизаційний строк. Унаслідок цього витрати на ремонт і технічне обслуговування становлять майже 70 % від суми коштів на придбання нової техніки, до 40 % машин простоюють з технічних причин.

У більшості сільськогосподарських підприємств знижуються ресурсозабезпеченість і рівень економічної ефективності використання матеріально-технічних ресурсів, унеможливується перехід на високоефективні ресурсоемісні технології виробництва [7, с. 347]. Нині лише агрохолдинги та великі сільськогосподарські підприємства завдяки інвестиціям можуть забезпечити виконання виробничих процесів високопродуктивними та якісними машинами й устаткуванням за умови і з метою використання інноваційних технологій на великих земельних площах.

Проте прагнення отримувати надприбутки за рахунок вирощування комерційних енергомістких продовольчих та технічних культур, що виснажують землю, потребує негайного прийняття на законодавчому рівні заходів щодо раціонального використання земель сільськогосподарського призначення, впровадження у практику нових технологій обробітку ґрунту та інших агротехнічних заходів, спрямованих на збереження та підвищення родючості ґрунтів, боротьбу з ерозійними процесами. Необхідним вважаємо виведення з інтенсивного обробітку малопродуктивних і деградованих земель. Все це потребує значних інвестицій для забезпечення безперервності в нарощуваній виробничій діяльності. Без державної підтримки і підвищення прибутковості сільського господарства в інших підприємствах неможливе відновлення матеріально-технічної бази, впровадження прогресивних технологій, виробництво конкурентоспроможної продукції [5, с. 18].

В аграрному виробництві відтворювальні цикли тісно пов'язані з біологічними законами, переплітаючись з природними. Особливістю сільськогосподарського відтворення є сезонний характер виробничих процесів (у першу чергу, у рослинництві, але й у тваринництві сезонні коливання можуть бути досить істотними). Цим формується відмінний від більшості промислових галузей порядок створення обігового капіталу і відтворення робочої сили, оскільки технологічний процес виробництва і реалізації сільськогосподарської продукції триває кілька місяців.

Отже, забезпечити нормативи використання обігових коштів за рахунок власних джерел не лише неможливо, але й економічно не виправдано. Надлишок обігових коштів, утворений у міжсезоння, знецінює капітал і створює передумови для нецільового або неефективного використання тимчасово вільних коштів. Внаслідок залежності виробничого процесу від природних умов забезпечити безперервність відтворення в аграрній сфері можливо через економічну складову організаційно-економічного механізму відтворення, сукупність управлінських і регулюючих заходів у сфері відтворювальних циклів як самого аграрного підприємства, так і держави.

Останні проявляють свій вплив при використанні горизонтальних економічних зв'язків сільського господарства з машинобудуванням, енергетикою, хімічною промисловістю, будівництвом та іншими галузями економіки; через вертикальні економічні зв'язки у сільському господарстві, забезпечуючи взаємодію живої праці та решти ресурсних факторів виробництва. У результаті такі її складові, як сільськогосподарські угіддя та біологічна група засобів виробництва, щороку циклічно розширено відтворюються у межах галузі й кожного окремого аграрного підприємства. Якщо сільськогосподарські культури та поголів'я тварин відтворюються не лише кількісно, але й якісно, то відтворення земель відбувається лише в якісному змісті, шляхом поліпшення родючості ґрунтів.

Відтворення виробничо-ресурсного потенціалу залежить від комплексу умов, здатних прискорювати цей процес. Їх можна об'єднати в такі групи: природно-біологічна, фінансово-інвестиційна, інформаційна, кадрова, управлінська та інноваційна. Усі вищенаведені чинники, які визначають виробничо-ресурсний потенціал сільськогосподарських підприємств, тісно переплітаються і взаємозалежні між собою та впливають на ефективність використання кожного виду ресурсів. Визначальна роль у ресурсному забезпеченні їх стійкого економічного розвитку, як і національної економіки загалом, належить людському капіталу, який як ресурс аграрного виробництва формується насамперед у середовищі сільського населення. Вимоги до якості останнього зростають у зв'язку з підвищенням техніко-технологічного рівня сільськогосподарського виробництва та необхідністю посилення його конкурентоспроможності. Нині ж професійно-кваліфікаційний рівень аграріїв, які в переважній більшості працюють із відривом від змісту сучасних інноваційних технологій у рослинництві та тваринництві, є низьким.

Вищенаведені проблеми, що спостерігаються сьогодні в ресурсному забезпеченні аграрної сфери економіки, потребують, як уже зазначалося, послідовної державної підтримки, яка в провідних ринкових економіках виконує стабілізуючу та стимулювальну функції у забезпеченні стійкого розвитку суб'єктів аграрного господарювання [6, с. 17]. Системна державна аграрна політика має спрямовуватися на підвищення ефективності використання та відтворення задіяного в сільськогосподарському виробництві виробничо-ресурсного потенціалу, що дозволить аграрній сфері країни бути «точкою зростання» і фундаментом подальших модернізаційних перетворень економіки країни загалом.

Одним з пріоритетних напрямів такої підтримки має стати формування сприятливого фінансово-кредитного середовища через забезпечення сільськогосподарських товаровиробників необхідними обсягами фінансових ресурсів для розширеного відтворення й інноваційного розвитку, фінансової стабільності та конкурентоспроможності на внутрішньому й зовнішньому аграрних ринках.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Перспективним чинником та елементом організаційно-економічного механізму регулювання процесу відтворення виробничо-ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств є організація та розвиток сільських територій шляхом розширення владних повноважень та можливостей сільських громад у здійсненні контролю та стимулюванні раціонального ресурсокористування домогосподарств та малих підприємств; залученні інвестицій у виробничу, екологічну й соціальну сфери села громадськими організаціями, волонтерами та меценатами.

Поліпшити фінансово-інвестиційний стан сільськогосподарських товаровиробників як основного фактора відтворювальних процесів ресурсокористування може державне регулювання інтервенційних реалізаційних цін на сільськогосподарську продукцію та надання кредитів для відтворення матеріально-технічних ресурсів. Субсидування частини банківського відсотка (вартості) інвестованого капіталу дасть змогу отримувачам кредитів скоротити грошові витрати за користування позиковими коштами. Це сприятиме зміцненню фінансово-економічної стійкості сільськогосподарських підприємств, підвищенню їх інвестиційної привабливості.

Досить важливим у механізмі регулювання процесів відтворення виробничо-ресурсного потенціалу на перспективу є зниження відсотка плати за користування лізинговим майном. Значну роль у ньому відіграє субсидування будівництва господарських та інших об'єктів на інноваційній основі, реконструкція та технічне переоснащення діючих виробництв. Таке будівництво можна розглядати як інноваційний процес, результатом якого є нововведення в аграрне виробництво та відтворення його ресурсокористування.

Список літератури

1. Амбросов, В. Я. Ефективність використання факторів розширеного відтворення в аграрному секторі / В. Я. Амбросов // Економіка України. – 2009. – № 1. – С. 67-73.
2. Борисова, В. А. Напрями економічного відтворення ресурсного потенціалу АПК / В. А. Борисова // Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія "Фінанси і кредит". Вип. №1 (30) 2011 : науково-методичний журнал / Сумський національний аграрний університет. – Суми : СНАУ 2011. -- С. 236-245.

-
3. Даниленко, А. С. Роль земельних ресурсів у розвитку продовольчого ринку в Україні / А. С. Даниленко // Економіка АПК. – 2011. – № 3. – С. 15-19.
 4. Мармуль, Л. О. Регіональне управління та регулювання використання земельних ресурсів: [монографія] / Л. О. Мармуль, В. А. Романова. – К.: ННЦ "Інститут аграрної економіки", 2007. – 192 с.
 5. Мірошніченко, А. М. Економіко-правовий механізм у галузі використання охорони та відтворення земель / А. М. Мірошніченко // Земельне право України. – 2007. – №8-9. – С. 5-30.
 6. Шурик, М. Фінансове забезпечення процесу відтворення земельних ресурсів АПК: проблеми та передумови / М. Шурик // Економіст. – 2010. – №11. – С. 15-18.
 7. Хвесик, М. А. Економіко-правове регулювання природокористування: монографія / М. А. Хвесик, Л. М. Горбач, Ю. П. Кулаковський. – К.: Кондор, 2004. – 524 с.

References

1. Ambrosov, V. Ya. (2009). Efficiency of use of factors of extended reproduction in the agrarian sector. *Economy of Ukraine*.
2. Borisova, V. A. (2011). Trends of economic reproduction of the resource potential of agro-industrial complex. *Visnyk of Sumy national agrarian University. Series "Finance and credit": scientific-methodical journal / Sumy national agrarian University. Sumy : University*.
3. Danilenko, A. S. (2011). Role of land resources in the development of the food market in Ukraine. *Economy of AIC*, 3,15-19.
4. Marmul, L. A., Romanova, V. A. (2007). Regional management and regulation of land resources. Kyiv: NSC "Institute of agrarian economy".
5. Miroshnichenko, A. M. (2007). Economic and legal mechanism in the field of use of protection and restoration of land. *Land law of Ukraine*.
6. Schuryk, M. (2010). Financial provision of reproduction of land resources of agrarian and industrial complex: problems and preconditions. *Economist*.
7. Khvesyk, M. A., Gorbach, L. M., Kulakovsky Yu. P. (2004). Economic-legal regulation of environmental management. Kyiv: Condor.

Стаття надійшла до редакції 19.10.2015 р.